

19.06.1991

Az utolsó szovjet katona elhagyja Magyarország területét (1991. június 19.)

Magyarország területén a második világháború lezárása óta folyamatosan szovjet csapatok tartózkodtak. Miután a párizsi békeszerződéssel az ország visszanyerte szuverenitását, a magyarországi szovjet jelenlétet az Ausztriában állomásozó szovjet csapatok utánpótlásának biztosításával, Ausztria 1955-ös semlegessé válása után pedig a Varsói Szerződéssel legitimálták. Az 1956-os forradalom alatt a népakarat egyöntetű megnyilvánulásaként fogalmazódott meg a szovjet csapatok kivonásának követelése. Bár Nagy Imre ez ügyben tárgyalásokba kezdett a Szovjetunióval, s kísérletet tett a Varsói Szerződésből való kilépésre is – a november 4-ei szovjet intervenció új helyzetet teremtett. A forradalom vérbe fojtása után Kádár János a szovjet csapatokra támaszkodva tudta megszilárdítani hatalmát, amelyeknek Magyarországon történő „ideiglenes” állomásoztatását 1957 májusában a Szovjetunióval kötött államközi egyezményrel tették törvényessé. A korabeli viszonyokat jellemzi, hogy a magyar fél – egészen 1991-ig – nem rendelkezett pontos információval a területén állomásozó szovjet csapatok pontos létszámáról és elhelyezkedéséről, s az is csak rendszerváltás után derült ki, hogy a Varsói Szerződés keretében atomfegyvereket is tároltak Magyarországon.

A Magyarország területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok jelenléte a Kádár-rendszer egyik legkényesebb tabujának számított. Már az „ideiglenes” szó használata is kiváltotta a hatalom reflexeit. A kultúrpolitika számára kezelhetetlen rock zenekar, a Beatrice egyik koncertjén a frontember, Nagy Feró a gitárszóló előtt – a közönséget táncra buzdítva – annyit mondott a mikrofonba: „ideiglenesen ihaj-csuhaj”. A rendőrség másnap hajnalban kiszállt az énekes lakására, és Nagy Ferót felelősségre vonták a koncerten törtétekért. Koncz Zsuzsa Jelbeszéd című lemezének sorsa is leleplező erejű. Az 1973-ban megjelent lemezből majdnem ötvenezer példányt adtak el, mire a kulturális vezetés észbe kapott és bezúzatta a még raktáron levő példányokat. A lemezen szereplő, politikai áthallásokkal teli Ha én rózsá volnék című szám egy nemzedék számára vált himnusszá. Negyedik versszaka így hangzott: „Ha én utca volnék, mindig tiszta lennék, / Minden áldott este fényben megfürödnék, / És ha egyszer rajtam

lánckerék taposna, / Alattam a föld is sírva beomolna.” Az áthallásos sorokat úgy is lehetett érteni, hogy azok – utalva az 1956-os eseményekre – jelezték az ideiglenesen Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok nemkívánatos jelenlétét is.

A gorbacsovi reformok időszakába lépő Szovjetunió, amely az 1980-as évek második felében gazdasági okokból már képtelen volt folytatni a fegyverkezési versenyt, tárgyalásokba kezdett az Egyesült Államokkal a haderők csökkentéséről. 1988 márciusában tett jugoszláviai útján – szakítva a blokk államainak csupán „korlátozott szuverenitást” biztosító Brezsnyev-féle doktrínával – Gorbacsov a minden államot megillető „függetlenség és szuverenitás elve” mellett tett hitet, és „elutasította a más országok belügyeibe való beavatkozást”. Az ENSZ 1988. decemberi közgyűlésén Gorbacsov kijelentette, hogy a Szovjetunió kész jelentős csapatkivonásokat végrehajtani Kelet-Európában. A részleges csapatkivonás keretében 1989 tavaszán mintegy 10 ezer katona és 450 harckocsi hagyta el Magyarországot területét.

A szovjet csapatok teljes kivonását valamennyi rendszerváltó ellenzéki erő alapvető célként határozta meg. 1989 májusában a Magyar Demokrata Fórum által szervezett lakossági fórumon a debreceni szovjet katonai repülőtér bezárását, a június 15-én a szovjet nagykövetség előtt tartott FIDESZ-demonstráción a szovjet csapatok kivonását követelték. Egy nappal később, a Nagy Imre újratemetésén mondott beszédében Orbán Viktor, a FIDESZ választmányi tagja így fogalmazott: „Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy alávesse magát a szabad választásoknak, ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről”.

Szovjet részről először 1989 őszén fogalmazódott meg a szovjet csapatok teljes kivonásának lehetősége – azt mérlegelve, hogy a Szovjetunió hogyan tudna elébe vágni a Közép-Európában zajló belpolitikai folyamatoknak. 1990. január 23-án Németh Miklós miniszterelnök a parlamentben jelentette be, hogy szakértői tárgyalások kezdődnek a teljes csapatkivonásról, ugyanis a szovjet csapatok magyarországi tartózkodása már „sem politikai, sem katonai szempontból nem indokolt”. A Somogyi Ferenc külügyi államtitkár vezette magyar, illetve az Ivan Abomiov külügyminiszter-helyettes vezette szovjet kormánydelegáció tárgyalásán a legfontosabb vitapontot a teljes csapatkivonás végső dátuma képezte. A kormány hozzájárult ahhoz, hogy több ellenzéki erő – az SZDSZ, az MDF és a FIDESZ – küldöttei megfigyelőként részt vegyenek a tárgyalásokon, azok végső szakaszában. Horn Gyula és Eduard Severdnadze külügyminiszterek 1990. március 10-én, Moszkvában írták alá a teljes csapatkivonásról szóló kormányközi egyezményt, amely kimondta, hogy 1991. június 30-ig „kivonásra kerül a szovjet csapatok egész személyi állománya, beleértve a szovjet állampolgárságú polgári személyeket, valamint fegyverzete,

harc technikája és anyagi eszközei.”

Két nappal később, 1990. március 12-én megindult az ún. Déli Hadseregcsoport kivonása Magyarország területéről. A következő 15 hónap során 49.700 katona – családtagjaikkal és a polgári alkalmazottakkal együtt mintegy 100 ezer fő –, több mint 27 ezer harckocsi és gépjármű, valamint 230 ezer tonna lőszer hagyta el az országot. A teljes csapatkivonás az előzetesen kitűzött határidő előtt nem sokkal befejeződött. Az utolsó szovjet katonai szerelvény 1991. június 16-án, az utolsó szovjet katona – Viktor Silov, a Déli Hadseregcsoport parancsnoka személyében – június 19-én Záhonynál lépte át a határt. Ezzel megszűnt Magyarországon a Szovjetunió által alkalmazott fizikai kontroll, és lezárult a szovjet erők magyarországi tartózkodásának majdnem fél évszázadig tartó fejezete.

A vagyoni jogi problémákat azonban csak később sikerült rendezni: a magyar fél 100 milliárd forintra becsülte a szovjet csapatok okozta – kétharmad részben környezeti – károkat, míg a szovjet fél azt követelte, hogy a magyar fél fizesse ki a kiürített objektumok ellenértékét. A pénzügyi elszámolásról másfél évig zajlott a vita, amelyet végül az Antall József magyar és Borisz Jelcin orosz kormányfő által 1992 novemberében aláírt nyilatkozattal sikerült lezárni, amelyben a felek kölcsönösen lemondtak a csapatkivonással kapcsolatos anyagi követeléseikről.

Még zajlottak a csapatkivonások, amikor 1990 júniusában Magyarország hivatalosan bejelentette, hogy 1991 végéig ki akar lépni a Varsói Szerződésből. A német egyesítés után a katonai szervezet feloszlásának terve folyamatosan napirenden volt. 1991. február 12-én Moszkva bejelentette, hogy a tagállamok közös megegyezéssel felszámolják a Varsói Szerződést. A Varsói Szerződés 1991. április 1-jével megszűnt, s az év végéig a szovjet csapatok nemcsak Magyarország, hanem Csehszlovákia és Lengyelország területét is elhagyták. A szovjet csapatok kivonulását megünneplendő a budapesti felvonulás téren megszervezték a „Viszlát Iván!” elnevezésű zenei fesztivált. Az Auróra elnevezésű punk-együttes az egykori Sztálin szobor talapzatán felállított színpadon énekelte: „Búcsúzzunk szépen, Iván! / Aki elmegy, az legyen vidám, / Bye-bye, / Búcsúzzunk szépen, Iván! / Neked is jobb lesz talán...”

Írta: Danyi Gábor

References:

Forrás:

Sz. Bíró Zoltán, „A szovjet csapatok kivonása Magyarországról”, *História* 2009/5-6., 3-10.